13-09-2020

संस्कृतसामान्यम् । उपशास्त्री I

अनिवार्यपत्रम् । संस्कृतानुवादः

वाच्यपरिवर्तनम् ।

कर्तृवाच्य	कर्मवाच्य
अहं मिष्टान्नं खादामि	मया मिष्टान्नं खाद्यते ।
आवां रोटिकां खादाव:	आवाभ्यां रोटिका खाद्यते ।
वयं पुस्तकानि पठाम:	अस्मभ्यं पुस्तकानि पठ्यन्ते ।
सीता रोटिकां पचति	सीता रोटिका पच्यते ।
अहं गुरुं सेवे	मया गुरु: सेव्यते ।
आवां गुरुं सेवावहे	आवाभ्यां गुरु: सेव्यते ।
वयं गुरुं सेवामहे	अस्मभ्यं गुरु: सेव्यते ।
त्वं गुरुं सेवसे	त्वया गुरु: सेव्यते ।
युवां गुरुं सेवेथे	युवाभ्यां गुरु: सेव्यते ।
यूयं गुरुं सेवध्वे	युष्माभि: गुरु: सेव्यते ।
स: पितरं सेवते	तेन पिता सेव्यते ।
तौ पितरं सेवेते	ताभ्यां पिता सेव्यते ।
ते पितरं सेवन्ते	तै: पिता सेव्यते ।
स: पितरं असेवत	तेन पिता सेवित: ।
राम: पुस्तकं पठेत्	रामेण पुस्तकं पठितव्यम् ।
ते जना: अत्र स्थास्यन्ति	तै: जनै: अत्र स्थातव्यम् ।
यूयं तत्र श्व: गमिष्यथ	युष्माभि: तत्र श्व: गन्तव्यम् ।
अहं पत्रं अलिखम्	मया पत्रं लिखितम् ।
अहं पत्राणि अलिखम्	मया पत्राणि लिखितानि ।
वयं पत्राणि अलिखाम	अस्माभि: पत्राणि लिखितानि ।
आवां पत्राणि अलिखाव	आवाभ्यां पत्राणि लिखितानि ।
आवां पत्रे अलिखाव	आवाभ्यां पत्रे लिखिते ।
राम: पुस्तकं पठितवान्	रामेण पुस्तकं पठितम् ।

(signature) 13.09.2020

डॉ० निर्मल कुमार झा, (स० प्राचार्य:)
राधा-उमाकान्त संस्कृत महावि० सुखसेना,
पूर्णियाँ ।

संस्कृतसामान्यम् । उपशास्त्री II 13-09-2020

अनिवार्यपत्रम् ।

धातुरूपम् ।

√अस् - होना

लकार	पुरुष	एकवचनम्	द्विवचनम्	बहुवचनम्
लट् - वर्तमाने ।	प्रथम पु०	अस्ति	स्तः	सन्ति
	मध्यम पु०	असि	स्थः	स्थ
	उत्तम पु०	अस्मि	स्वः	स्मः
लोट्	(अनुज्ञा)			
	प्रथम पु०	अस्तु	स्ताम्	सन्तु
	मध्यम पु०	एधि	स्तम्	स्त
	उत्तम पु०	असानि	असाव	असाम
लङ्	(भूतकाले)			
	प्रथम पु०	आसीत्	आस्ताम्	आसन्
	मध्यम पु०	आसीः	आस्तम्	आस्त
	उत्तम पु०	आसम्	आस्व	आस्म
विधिलिङ्गम्				
	प्रथम पु०	स्यात्	स्याताम्	स्युः
	मध्यम पु०	स्याः	स्यातम्	स्यात
	उत्तम पु०	स्याम्	स्याव	स्याम
लृट्	(भविष्यत्)			
	प्रथम पु०	भविष्यति	भविष्यतः	भविष्यन्ति
	मध्यम पु०	भविष्यसि	भविष्यथः	भविष्यथ
	उत्तम पु०	भविष्यामि	भविष्यावः	भविष्यामः

13-09-2020

डॉ॰ निर्मल कुमार झा, (सं॰प्राचार्यः)।
राधा उमाकान्त संस्कृत महाविद्यालयः, सुखसेना,
पूर्णियाँ ।

शास्त्री 13-09-2020

साहित्यम् ।

छन्दविचार: । 6.

त्रिष्टुप् (इन्द्रवज्रा , उपेन्द्रवज्रा , उपजाति)

त्रिष्टुप् छन्द का ही अवान्तर भेद इन्द्रवज्रा, उपेन्द्रवज्रा तथा इन दोनों के मेल से बना उपजाति के 14 भेद छन्दशास्त्र में प्राप्त होते हैं। ध्यातव्य है कि एक ही जाति के दो वृत्तों के मेल को उपजाति छन्द कहा जाता है। भिन्न-भिन्न जाति के वृत्तों के मेल को उपजाति छन्द या वृत्त नहीं कहा जाता है।

त्रिष्टुप् जाति के छन्द इन्द्रवज्रा + उपेन्द्रवज्रा = उपजाति ।

इसी प्रकार स्वागता + रथोद्धता = उपजाति ।

वंशस्थ + इन्द्रवंशा = उपजाति ।

—x—

इन्द्रवज्रा → "स्यादिन्द्रवज्रा यदि तौ जगौ ग: ।"

इन्द्रवज्रा छन्द में 11 अक्षर इस क्रम में होते हैं।
तगण, तगण, जगण तथा दो गुरु ।
ऽऽ। ऽऽ। ।ऽ। ऽऽ

इस छन्द में तीसरा, छठा, सातवाँ, नवाँ अक्षर लघु तथा शेष गुरु। पादान्त में यति ।

उदाहरण →

" गोष्ठे गिरिं सव्यकरेण धृत्वा,
ऽऽ। ऽऽ। ।ऽ। ऽऽ

रुष्टेन्द्रवज्राहतिमुक्तवृष्टौ ।
ऽऽ। ऽऽ। ।ऽ। ऽऽ

यो गोकुलं गोपकुलं च सुस्थं,
ऽऽ। ऽऽ। ।ऽ। ऽऽ

चक्रे स नो रक्षतु चक्रपाणि: ॥
ऽऽ। ऽऽ। ।ऽ। ऽऽ

(हस्ताक्षर)

डॉ० निर्मल कुमार झा (स० प्राचार्य)
रा० उ० सं० महावि० सुखसेना, पूर्णियाँ ।